

Szabó Ferenc SJ

Archaikus népi imádságok

(Erdélyi Zsuzsanna műve, a „Hegyet hágék...”, „huszonöt év múltán”)

A Kalligram Kiadó 2013-ban újra megjelentette – ismét bővítve – Erdélyi Zsuzsanna először 1974-ben közzétett és azóta bestsellerré lett *Hegyet hágék, lőtöt lépék* című művét, amely az utóbbi negyedszázad során egyre bővült újabb gyűjtésekkel, kommentárokkal, méltatásokkal (1120 oldal). A mostani kiadás új része (70 újabb szöveg) bevezetőjében Erdélyi Zsuzsanna felvázolja a hatalmas mű genezisét, keletkezéstörténetét, az egyes kiadások állomásait (1974 – 1976 – 1978 – 1999 – 2013), egyre pontosabban meghatározza az archaikus népi imádságok sajátos műfaját, helyét a magyar folklór és filológia, valamint a lelkiség történetében, érintkezéseit a misztika és a teológia területeivel, valamint a hasonló európai kutatásokkal.¹

Kis büszkeséggel tölt el, hogy Zsuzsanna, akivel közel negyven évvel ezelőtt itáliai kutatásai során ismerkedtem meg, engem is megemlít a művét méltató írók és szakemberek (Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Rónay György, Tandori Dezső és mások) sorában. Ezt írja: a római Szabó Ferenc, „a Vatikáni Rádióban többször szólt az imádságokról, ha kint voltam, riport keretében is, és költőként sem szabadulhatott a hatásuktól”. Utalás *Esti ima* című versemre, amelyet e népi imádságok ihlettek, és amelyet Erdélyi Zsuzsannának ajánlottam.² Erdélyi Zsuzsanna az elmúlt negyedszázad során folytatta a kutatásokat, kereste az európai gyökereket, és igyekezett pontosabban meghatározni a ma már másvilágra költözött öregasszonyok ajkáról oly nagy szeretettel „meg-

mentett” imádságok műfaját. „Sokesztendő hazai és külföldi gyűjtő- és kutatómunkám eredményeként elmondhatom, hogy ez a tízezres bőségben felszínre hozott imádsághagyomány annak a szakrális költészetnek – a szóbeliségben a központi téma, a szenvedéstörténet folytán imádságfunkciókban fennmaradt – nemzeti nyelvű emléke, amelyet a középkor köznépi vallási mozgalmak éltettek. [...] A középkor évente ismétlődő katartikus tömegélménye, a nagyhét ünnepei: Krisztus halála – Mária gyásza – föltámadás...” A szenvedő Krisztussal azonosulni akaró vallásosságnak megfelelő műfajok születtek: „a sokszor véresen realiztikus, sőt verista passió-epika és az anyai fájdalmat megjelenítő Mária-siralom-líra, illetve a nagyhét történéseit bemutató, a misztériumdramák körébe sorolható passiók. [...] Mind a szent dráma emlékeit, mind a belőle kialakult és fokozatosan önálló műfajjává terebélyesedett lírai alkotásokat, akárcsak a passió-epika emlékeit, megőrizte a néphagyomány. [...] A néphagyomány megtartó erejét bizonyítja [...] az a tény is, hogy hazai nemzetiségeink emlékéanyagában szintén nagy számban találtam népi imádságokat, amelyeket annak idején nyilván anyaországból hoztak magukkal.” (774–775.)

„Magyarországon a szóbeliség őrizte meg a késő középkor nemzeti nyelvű vallási költészetéből azt, amit szerencsésebb országokban az írásbeliség is. Tehát az orális kultúra állománya nálunk esetenként forrásértékű lehet. Még akkor is az, ha dokumentumokkal nem, vagy alig hitelesíthető.” (776.)

Anélkül, hogy az archaikus imádságok szétágazó jelenségét elemezném, mint teológus itt utalok egy, a keresztény lelkiséget/teológiát is érintő kérdésre, amelyről többször eszmecsere-t folytattam Erdélyi Zsuzsannával. Számomra nem a pogány ráolvasások, babonák hatása, még

¹ E sorok szerzője több ízben bemutatta és méltatta Erdélyi Zsuzsanna kutatásait, többek között a Távlatok 50. és 59. számában: <http://www.tavlatok.hu/50000tartalom.htm>
² Vö. <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2001/X.-evf.-2001.-januar-februar-Erdelyi-Zsuzsanna-80-eves/Archaikus-nepi-imadsagok-Esti-ima>

csak nem is a záradékokban kilátásba helyezett „lelki haszon”, az üdvösség elnyerésének ígérete a leginkább problematikus, hanem az, hogy ez a népi vallásosság szinte teljesen Jézus és Mária szenvedésére összpontosul, a passiót és a gyászt szinte sohasem követi a feltámadás öröme. Pedig a keresztény élet és lelkiesség a húsvéti misztériumban való részese, ez a misztérium pedig halál és feltámadás. Ezt jelentik meg hathatósan a szentségek, különösen is a szentmise.

Erdélyi Zsuzsanna igyekszik eszmetörténeti-pszichológiai választ adni erre a problémára. Hivatkozik a középkori szentek/misztikusok szenvedésmisztikájára, illetve a szenvedésköltészetre. *Mutatis mutandis* ez áll a magyar népi imádságok szellemiségére is. „E korban az élet elviselhetőségének záloga, gyakran értelme a szenvedés volt, amely a krisztusi szenvedés magasába emelve kívánatos, érdemszerzővé vált. Ez a szemlélet termelte ki a kor önkifejezési eszközeit a líra, az epika és a dráma műfajaiban, nemkülönben a vallásfilozófiai és teológiai irodalomban. S hogy milyen sikeresen, mutatják öregasszonyaink »sírva-ríva« elmondott imádságai, egy távoli kor napjainkig ható, nemzedékeken át örökíthető katartikus élmény kiváltotta belső reflexei. A közösen átélt Krisztus-halál késői, személyes megnyilvánulásai. A halál-gyász-síralom költészetével foglalkozva figyeltem föl e lírának a népi gyakorlatban jelentkező pszichikai hatására. Mégpedig a behelyettesítés, kivetítés (szubsztitúció, projekció) belső mechanizmusaira, furcsa, reflexszerű megnyilatkozásaira. [...] Számtalan hosszú beszélgetések leszúrta tapasztalat bizonyítja, hogy Krisztus szenvedésének, Mária fájdalmának átélése viszonyító erejű. Csökkenti az imádkozó saját szenvedésének mértékét. Csökkenti, ha ugyan – mint sok esetben láttuk – át nem lényegíti, és misztikus síkba helyezve érdem-kegyelemszerző tényre nem emeli.” (780.)

Ezt a kérdést felvetette már az imagerytemény első megjelenése után Alszegehy Zoltán SJ, római teológus.³ Megjegyzi, hogy a látott, jelennek érzett esemény (Krisztus szenvedése, Mária fájdalma), a főhősökkel való azonosulás „segíti az imádkozót, hogy belépjen

3 Szolgálat, 1983/2, 10–11.

a leírt valóságba, és magára öltse a szereplők életformáját”. Miután idézte Erdélyi Zsuzsannát a *behelyettesítésről és kivetítésről*, így folytatja: „A fontos az, hogy a Krisztus szenvedését, Mária altatóját és siratóját mint jelenvalóságát szemlélő, abba belépő, a nagy Szenvedőkkel azonosuló élmény jelentős segítség Krisztus követésében. Mivel pedig ez az azonosulás hitünk szerint végső fokon a feltámadt Krisztus kegyelme, teológiai szempontból is jogos egy pillanatra elvonatkoztatni a történet rendjétől, mert hiszen a halál és a feltámadás egymásba tolnak, mikor Krisztus feltámadása nyilatkozik meg abban, hogy én most vele egyesülve fogadom el mindennapi halálomat.”

Hangsúlyoznunk kell: Jézus élete és műve nem fejeződik be a kereszthalállal, története nem gyászba torkollik, hanem a húsvéti feltámadás öröméé az utolsó szó. Kétségtelen, hogy egy bizonyos középkori szemlélet/lelkiesség is felelős az egyoldalúság kialakulásában, egy bizonyos „dolorizmus”, gondolok itt a megváltás-teológia egyoldalúságaira a nyugati egyházban. A keleti teológia inkább a megistenülést hangsúlyozza, és a Pantokratort, a mindeneken uralkodó feltámadt Krisztust ünnepli (vö. 1Kor 15,28).

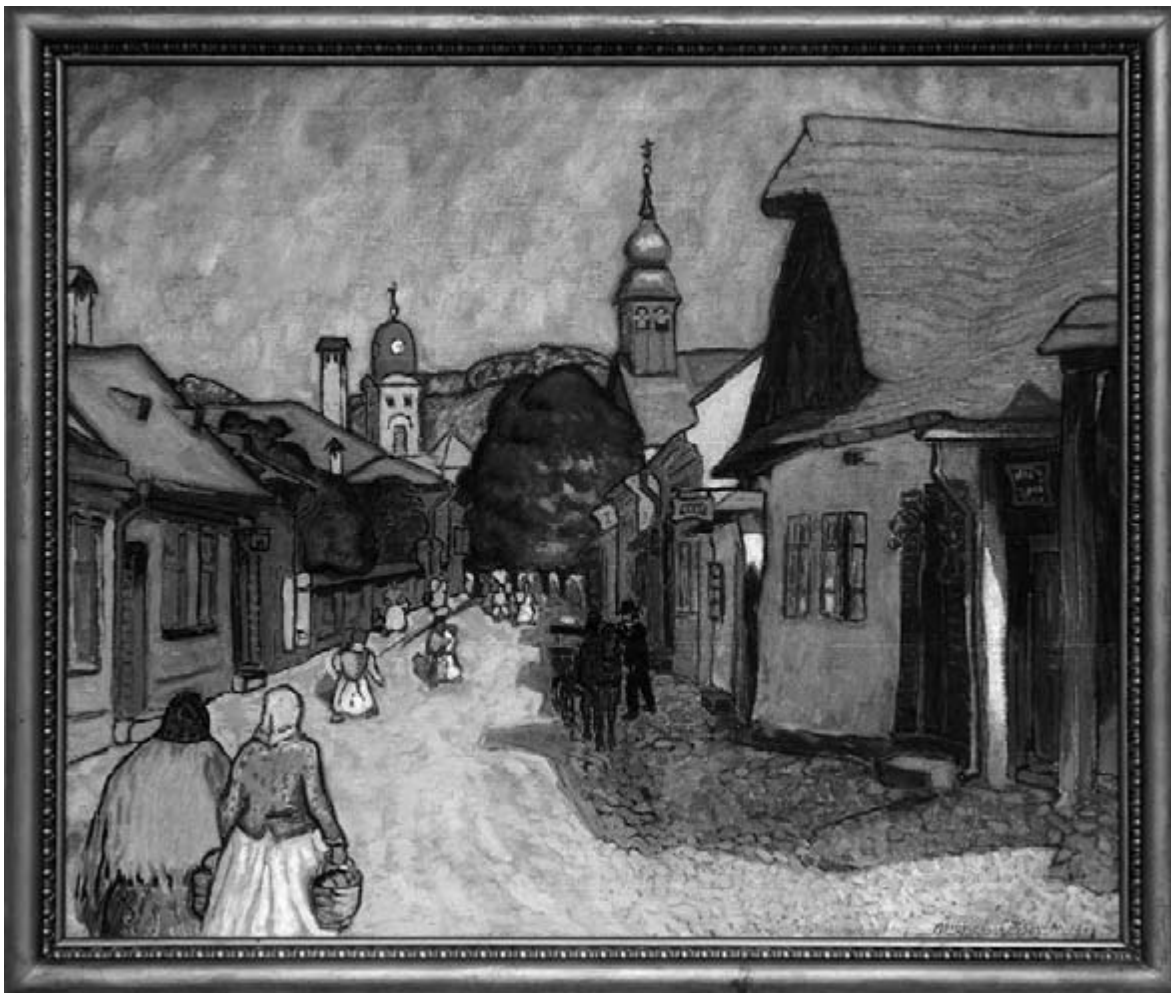
Ismét Alszegehyt idézem: „Talán éppen a feltámadt Jézus végső, minket is magával sodró diadalábvetettreménységfogyatékoshangsúlyozása magyarázza meg, hogy népi vallásosságunk újabban kiadott archaikus emlékeinek alaphangulata olyan kevésbé örömteljes. Ennek természetesen több oka is lehet. Mindenekelőtt a nép századokon át elnyomott helyzete, sanyarú életsorsa természetesen a vallásnak erre az oldalára irányította a figyelmet. A gyűjtött emlékek műfaja is meghatározza tónusukat, hiszen Urunk kínszenvedésének és siratásának fontolgatása a késő középkor és a barokk lelkiesség szokása szerint elsősorban a szájalom, a részvét felkeltésére irányult. Az is belejátszhat a dologba, hogy a régi szöveget elsősorban öregasszonyok emlékezetéből hívta elő a gyűjtők szorgalma, és ezeknek sajátos egzisztenciális helyzete természetesen könnyebben idézte fel a borongós hangulatú emlékeket.”

A teológus itt csupán azt hangoztatja, hogy bármennyire felbecsülhetetlen kincset jelentenek is ezek az archaikus imádságok – és itt nagy hálával

és elismeréssel kell adóznunk Erdélyi Zsuzsanna csodálatos munkásságának –, a múlt orális emlékeit őrző imák nem lehetnek a mai hívő keresztény lelkeség teljes mintaképei. Mert az Evangélium örömhír, Jézus a Hegyi beszédben boldogságokról szól, és mennyei örömöket ígér követőinek. Még a bajban, üldöztetésben is örülnünk kell, ha Krisztusért vállaljuk az üldöztetést. Egy zalai Mária-siralom jelzi, hogy nem a passió zárja le a Jézus-történetet: „Krisztus Urunk harmadnapra

halottaiból föltámadott a föld mélységeiből. És az egész világi kereszténység mind azt kiáltotta: Hála legyen az Istennek, föltámadt Krisztus, világ megváltója, lelkünk pártfogója.” Ha nem is sok az ilyen utalás a föltámadásra, a krédóból átsugárzik ez a hit a népi imádságokba.

(Kalligram Kiadó, 2013)

Boromissza
Tibor:
Nagybányai
utca, é.n.